

VIRÁG ATTILA¹

ENERGIASTRATÉGIÁK A SZÍRIAI VÁLSÁG METSZETÉBEN – EGY KELET-KÖZÉP-EURÓPAI NÉZŐPONT²

ENERGY STRATEGIES IN LIGHT OF THE SYRIAN CRISIS – A CENTRAL EASTERN EUROPEAN PERSPECTIVE³

A közel-keleti térség egyik kulcs államában, Szíriában több mint fél évtizede instabil viszonyok uralkodnak. A konfliktus eredőjeként sokan az etnikai-vallási ellentéteket emelik ki. A kiindulás ugyan helytálló, azonban az elemzők kevésbé hangsúlyozzák, hogy mindezen indikátorok mellett komoly energetikai konfliktus is meghúzódik a nemzetközi és regionális frontvonalak mögött. E tanulmány célja, hogy körüljárja a legfontosabb regionális és globális állami szereplők energetikai törekvéseit a szíriai válság metszetében.

Syria, one of the key states of the Middle-East, has been dominated by unstable conditions for over half a decade. As underlying causes, many people highlight ethnic and religious conflicts. Although the starting point seems to be correct, analysts often don't emphasize enough, that in addition to all of these indicators there are serious conflicts behind the international and regional fronts. The aim of this study is to describe the most important energy efforts of the regional and global state actors.

1. BEVEZETÉS

Nem kérdéses, hogy az elmúlt években Szíria a közel-keleti hatalmi átrendeződés fő ütközőpontjává vált. Egyre többek számára válik nyilvánvalóvá, hogy a 2011. március 15. óta tartó szíriai események nem pusztán az Aszad-rezsim tekintélyelvű hatalomgyakorlására és az ebből adódó belső társadalmi elégedetlenségre (arab tavasz) vezethetők vissza. A korábban szebb napokat megélt államban lényegében káosz uralkodik, amiben aktív szerepe van – a társadalmi megmozdulások önsorsrontó jellege mellett – a regionális és globális szereplők hatalmi versenyfutásának is.

A médiában eddig elsősorban a vallási és az etnikai ellentétek, valamint a katonai pozícióharc mindennapi veszteségei domborodtak ki. Ehhez kapcsolódóan szóltak a

1 egyetemi adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalkozásfejlesztési Intézet

2 A kézirat lezárva 2018. május 8.

3 DOI: 10.14267/RETP2018.02.19

beszámolók a helyi, a regionális és a globális politikai szereplők katonai ellentéteiről, együttműködéseiről és küzdelmeiről.

Mindezek mellett azonban kevesebb szó esett a Közel-Kelet modernkori történetének egy másik, meghatározó aspektusáról, az energiakérdésről, ami meghatározó elemét adja a térségben zajló hatalmi és katonai játszmák értelmezésének. Bár a szíriai harcok esetében az alkalmi vagy szoros hatalmi koalíciók és ellentétek szoros összefüggést mutatnak az egyes országok energetikai koncepcióival, valamiért Szíria esetében kevésbé vizsgálják ebből a nézőpontból a folyamatokat.

Tény ugyan, hogy manapság az olajárak esése és mérsékelt szinten való beragadása csökkenthetik az érdeklődést az energiabiztonság témája iránt. Ezt az attitűdöt erősítheti, hogy távolinak tűnhetnek már a kelet-közép-európai térséget közvetlenül érintő gázellátás-biztonsági válságok, csapelzárási „rituálék”. Ezzel párhuzamosan a médianyilvános terekben a korábban vívott nagy gázvezetékviták is elhalkultak (Nabucco vs. Déli Áramlat vita).

Ennek ellenére az energiakérdés továbbra is lényeges elemét adja a közel-keleti játszmáknak, így a szíriai válságnak is, és – a migrációs krízis okán – magyarázni talán már nem kell, hogy a térség közelebb van az öreg kontinenshez, mint korábban gondoltuk, az ottani problémák energiaellátás biztonsági szempontból is jócskán érintik a kelet-közép-európai régiót.

E tanulmány arra vállalkozik, hogy bemutassa a szíriai rendezésben részt vevő regionális és globális állami szereplők energetikai érdekeit és az ezzel kapcsolatos stratégiai, taktikai lépéseit.⁴ A dolgozat ugyanakkor nem kíván javaslatot tenni vagy prognózist állítani a szíriai válság katonai, humanitárius kimenetelével kapcsolatban. Így nem képezi tárgyát az elemzésnek az Aszad-rezsim és az Iszlám Állam fennmaradásának esélye vagy a kurd állam megvalósításának lehetősége.

Az elemzés annak áttekintésére vállalkozik, hogy az arab tavasszal kezdődő válság milyen hatást gyakorolt a Szíriában stratégiai pozíciókkal rendelkező regionális és globális államok energiastratégiájára. Így arra keressük a választ, hogy milyen energetikai megfontolások vezették a régióban a szíriai rendezés szempontjából meghatározó államokat (Törökország, Irán, Izrael)⁵ és a válságban aktív szerepet játszó nagyhatalmakat (USA, Oroszország) az új amerikai elnök megválasztásáig. Fontos kérdés továbbá, hogy az események hogyan hathatnak Európa, elsősorban Kelet-Közép-Európa ellátásbiztonságára, vagyis az energetikai analízis során az Európai Unió korlátozott szerepét is érintjük.

A dolgozat csak annyiban tárgyalja a helyi szereplők (szíriai ellenálló csoportok, a szíriai, iraki és törökországi kurdok, Iszlám Állam stb.) stratégiáit, amennyiben azok befolyásolják a vizsgált regionális és globális állami szereplők energetikai megfontolásait.

4 Ahogy a gazdasági életben rendkívül fontos a stakeholder-orientált vezetés [Blaskovics, 2016], úgy az energiastratégiák vonatkozásában is lényeges a regionális és a globális szereplők érdekrendszerének a vizsgálata.

5 Irak sem képezi tárgyát az energiastratégiai vizsgálatnak, hiszen az ottani kormány számára a vizsgált időszakban az elsődleges cél az Iszlám Államtól elveszített területek feletti ellenőrzés visszaszerzése.

2. ELLÁTÁSBIZTONSÁGI DILEMMÁK KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN A KÖZEL-KELET VONATKOZÁSÁBAN

A 2000-es évek derekától, döntően a 2006-os és a 2009-es orosz-ukrán energiavitáknak köszönhetően felerősödött Európában az ellátásbiztonság iránti vágy. Számos szakértő hívta fel a figyelmet arra, hogy a szénhidrogén-behozatalra szoruló országok lehetőség szerint éljenek a fosszilis energiaforrások ún. diverzifikációjával [Wallander, 2006]. Ez azt jelentette, hogy jó volna az egyes államok szénhidrogén-függőségét azzal csökkenteni, hogy lehetőség szerint minél több forrásból, minél több útvonalon biztosítsák beszerzéseiket.

Ez Kelet-Közép-Európa esetében nem jelentett mást, mint, hogy az orosz források mellett más térségek energiaforrásainak elérésére is létesüljenek alternatív szállítási útvonalak [Emerson, 2006]. A diverzifikációval kapcsolatos vita esszenciálisan jelent meg az orosz ihletésű Kék, majd Déli Áramlat és az alternatív vetélytársa – a főként közel-keleti és Kaszpi források felé nyitott – Nabucco vezeték közötti, lényegét tekintve geopolitikai rivalizálásban [Virág, 2014].

Mára ugyan mindkét vezeték lekerült a napirendről, azonban a vita mögött meghúzódó dilemma továbbra is meghatározó. Az útvonal- és forrásdiverzifikáció fontossága Kelet-Közép-Európa számára nem csökkent, annak ellenére sem, hogy az ezzel kapcsolatos gondolatok más nemzetközi témákkal szemben háttérbe szorultak. Több tényező is azt mutatja, hogy a probléma nem veszíthet relevanciájából.

Az orosz és az ukrán fél közötti kapcsolatok mélypontra jutottak, ami nagy mértékben befolyásolja a térség ellátásbiztonságát. Kijev az orosz-ukrán konfliktusok hatására elkezdte keresni az Oroszországtól való energetikai függetlenedés lehetőségeit. Ukrajna mára Oroszország periferiája helyett az EU periferiájává kíván válni [Braun – Póti, 2016].

Ennek következményeként a Gazprom a Déli Áramlat vezeték bukása után sem mondott le arról, hogy Ukrainát elkerülő gázvezeték(ek)et létesítsen, ez azonban a korábbiakhoz hasonlóan Kelet-Közép-Európa országainak forrásdiverzifikációján lényegében nem változtat.

Ráadásul Moszkva több ízben is jelezte, hogy 2019-ben, vagyis az oroszok és az ukránok között kötött tranzitszerződés lejárta után, akár meg is szüntetheti az országon keresztül Európába tartó gázszállításokat, ami komoly kihívásként éri a kelet-közép-európai térséget [Gazprom, 2015]. Így lényegében akár az Északi Áramlat II, akár a Déli Áramlat kistestvéreként a Török Áramlat valósul meg, az a térség forrásdiverzifikációját nem mozdítja elő. Az ukrán útvonal esetleges kiesésével forrásútvonal-diverzifikációról sem beszélhetünk, legfeljebb útvonalcseréről.

A diverzifikációs deficit ellenére a korábbi évekhez képest kevesebb szó esik alternatív energiaforrások kelet-közép-európai becsatornázásáról. A gázmolekulák helyett migránsok érkezéséről hallunk a Közel-Kelet felől. Lényegében így jutunk el a szíriai válság energetikai vizsgálatának indokáig.

3. A KÖZEL-KELETI FORDULAT: AZ IRÁNI ATOMALKU

Korábban az útvonal- és forrásdiverzifikációra hivatott Nabucco vezeték legnagyobb akadályai között tartották számon, hogy nem találtak hozzá megfelelő exportpartnert és ha mégis, akkor sem rendelkezett elegendő mennyiségű szállítható gázmolekulával. Sokáig a Kaszpi-térség államai tűntek a leginkább potens partnernek, végül a beruházás velük sem valósult meg. A Nabucco alternatívájaként az ún. TAP vezeték valósulhat meg, mely tőlünk délre lényegében elkerüli a kelet-közép-európai térséget. A vezetékhez való kapcsolódással és más elképzelésekről uniós bábáskodással a Közép- és Délkelet-Európai Gázösszeköttetés (CESEC) csoport foglalkozik [CESEC, 2015].

A Nabucco fokozatos elhalása közben sok minden megváltozott a Közel-Keleten. A 2015. július 14-én megszületett iráni atomalku folyamatoként⁶ egy meghatározó szereplő szerezheti vissza befolyását a Közel-Keleten: Teherán. Irán a megállapodás révén a szankciók eltörlésével komoly gazdasági és politikai előnyökre tehet szert, amit a térségbeli stratégiai befolyásának növelésére használhat fel. A szankciók eltörlésével az Európai Unió újra Irán legfontosabb kereskedelmi partnerévé válhat.⁷

Mindez megadja a lehetőségét annak, hogy a Közel-Kelet energetikai status quo-jában idővel komolyabb változások történjenek. A perzsa állam újbóli megjelenése a nemzetközi energiapiacra ugyanis újabb fordulatot hozhat a közel-keleti hatalmi vetélkedésben. A kőolaj esetében Irán rendelkezik a konvencionális világkészletek közel 10 százalékával. Több szakértő szerint a korábban embargó sújtotta perzsa állam, a szintén síita többségű Irakkal együttesen idővel lekörözheti a szunnita Szaúd-Arábiát kőolajtermelésben. Nyilván nem véletlen, hogy Rijád nem fogadta kitorő örömmel Irán nemzetközi rehabilitálását.

Szaúd-Arábia nem önmagában az iráni atomprogramtól tart, hanem a szankciók eltörlésével Teherán regionális megerősödésétől. A gazdasági, energetikai és fegyverkereskedelmi korlátozások eltörlésével Rijád értelmezése szerint az USA gyakorlatilag hozzájárult Teherán fegyverkezéséhez, valamint energetikai újrapozicionálásával az olajárak befolyásolásához, nem beszélve meglévő exportpiacainak a veszélyeztetéséről.

Az öböl menti kisállamok is osztják Szaúd-Arábia véleményét. Hasonló, ha nem komolyabb vetélytársra lelhet az energetika vonatkozásában a síita Iránban a szunnita Katar is.⁸ A BP statisztikái szerint bár Irán rendelkezik a világ legnagyobb földgázkészle-

6 Az ENSZ Biztonsági Tanácsának öt állandó tagja (Permanent Five - P5) és a Németország által Iránnal kötött nukleáris megállapodás értelmében Teherán atomprogramját egyezményes korlátok közé szorították. Így egyszerre teljesülhet Irán békés célú nukleáris programjához való joga, egyben megszűnik a lehetősége annak, hogy Teherán atomfegyvert állíthasson elő. A megállapodás egy részletes és szigorú verifikációs mechanizmust és szankciós rendszert biztosít [Joint Comprehensive Plan of Action, 2015].

7 A korábbi szankciók hatására az iráni olajexport harmadára esett vissza és jelentősen csökkentek a külföldi beruházások. Korábban ugyanis az EU vásárolta fel az olajtermékek közel 20 százalékát [Gálik et al., 2015].

8 Katar és Szaúd-Arábia ugyan mindketten regionális riválisai Iránnak, azonban egymásban is térségi versenytársat látnak. Míg Bahrein, Kuvait és az Egyesült Arab Emírségek elfogadták a szaúdi stratégiai érdekek jelentette keretet, addig Katar igyekezett megerősíteni függetlenségét Rijádtól azzal, hogy az arab tavasz időszakában több észak-afrikai országban és Szíriában is támogatta a szaúdiak szemében ellenséges Musz-

teivel, a globális készletek több mint 18 százalékát adva, azonban nem sokkal előzi csak meg a világkészletek 13 százalékával rendelkező Katart [BP, 2016]. A helyzet pikantériája, hogy a két ország együtt osztozik a világ legnagyobb gáztartalékát adó, ún. South Pars/North Dome mezőn. Becslések szerint az említett lelőhely a jelenlegi készlet- és termelési szintek mellett több mint 70 évig tudná ellátni az Európai Unió tagállamait. A geopolitikai probléma éppen abban áll, hogy el is akarja.

A kérdés mindvégig az volt, hogy lehet-e haszonélvezője a mezőnek, és ha igen, akkor ki lehet az. Az Iránt sújtó nemzetközi embargó alatt nem lehetett kérdés, hogy a perzsa állam nemigen rúghat labdába Európában. Ez a helyzet komolyan megváltozhat az embargó megszűnésével.

4. ÚJ EXPORTÚTVONALAK KERESÉSE: TÖRÖKORSZÁG ÉS SZÍRIA FELÉRTÉKELŐDÉSE ÉS RIVALIZÁLÁSA

Törökország vonatkozásában a szíriai válság számos dilemmát hozott felszínre a korábban javulni látszó és relatív stabil kétoldalú politikai kapcsolatok megromlásával. Az instabil politikai helyzet kedvezőtlen gazdasági hatásai, a szír-török határ felé áramló nagyszámú menekült kezelése, a Kurd Munkáspárt (PKK) jelentette fenyegetés, a szíriai kurd autonómia lehetősége által fokozódó nemzetbiztonsági kihívások és a török-iráni kapcsolatok romlása egyenként is csak nehezen kezelhető kockázatokat jelent Ankara számára.

Törökország – földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően – mindezek mellett komoly energiastratégiai lehetőségeket is láthat a szíriai válságban. A kis-ázsiai ország ugyanis felismerve tranzitszerepéből fakadó lehetőségeit, hosszú ideje társulni kíván és kulcsszerepre kíván törni minden alternatív vezetékprojekt esetében, ami kelet-nyugati irányban kötheti össze Európát Ázsiával. Ankara a 2000-es évek derekán a Nabucco vs. Déli Áramlat vita időszakában sem elégedett meg a neki szánt közvetítői szereppel, hanem elosztó központtá válva, közvetítő kereskedőként akart volna részt venni az éppen aktuális vezetékprojekteknél. Eszerint például olcsón felvásárolta volna keleti határain a földgázt és eladta volna a jól fizető nyugati piacokon [Deák, 2007].

Damaszkusz és Ankara sokáig kölcsönösen fontos gazdasági partnernek tekintette egymást, így Erdoğan és Aszad között a viszony szívélyesnek volt mondható. Még Davutoğlu külügyminisztersége alatt Törökország és Szíria között liberalizálták a kereskedelempolitikát és növelték a török tőkebefektetéseket Szíriában, közös kőolaj-kitermelési és -exporttevékenységet indítottak be 2008-tól.

A szír-török közeledéssel egy időben Ankara tárgyalásokba kezdett a szintén szunnita Katarral egy főként európai tranzitra szánt vezeték létesítéséről. A tervek szerint az 1500 kilométeres csőkiyó szunnita többségű államokon keresztül Szaúd-Arábián, Szírián és Törökországon át érheti el az európai piacokat.

Ezzel párhuzamosan az iráni atomalku előrehaladásával Iránban is okkal merülhetett fel a lehetőség, hogy egy esetleges egyezség után, a szankciók eltörlésével és az energiatermelés felfuttatásával ő is elérheti szoros stratégiai szövetségese, Damaszkusz segítségével az európai piacokat.

Ennek a lehetőségnek kedvezett, hogy Irán és Szíria kapcsolata már az 1979-es iráni iszlám forradalom óta rendkívül szoros.⁹ Damaszkusz az 1980-1988 közötti iraki-iráni háború alatt is Irán első számú támogatója volt.¹⁰ A két vezetés érdekei közösek a libanoni Hezbollah és a palesztin Hamász támogatásában is, ami egyben azt is jelenti, hogy közös ellenségüknek tekintik Izraelt és az Egyesült Államokat. A kapcsolatok erősségét mutatja, hogy a felek 2006 júniusában egy kölcsönös védelmi egyezményt is aláírtak.

Ezzel el is jutunk a szír válság energetikai és külpolitikai aspektusához, ahol a kulcskérdés nem volt más, mint az, hogy Szíria képessé válik-e a közel-keleti szénhidrogén-készletek nyugati tranzitálójává válni és ha igen, mely forrásországok esetében.

Az 1946-ban függetlenné vált Szíria történetében 1963 márciusától az Arab Újjászületés (Baasz) Szocialista Párt, pontosabban az Aszad család van hatalmon. Háfez el-Aszad (1930-2000) 1971-es elnökké válása után közel 30 évig állt Szíria élén. Ez alatt a politikai berendezkedés jellemzőivé váltak a túlsúlyos elnöki intézmény, a Baasz Párt hegemoniájára épülő párt- és képviseleti rendszer és a baaszizmus ideológiai primátusa. Háfez 2000-ben történt halála után fia, Bassár el-Aszad került hatalomra [Csiki – Gazdik, 2013].

Az Aszad rezsim hatalmi pozíciói etnikai-vallási szempontból egy különleges helyzetet hoztak Szíriában. A többségében szunniták lakta államban¹¹ lényegében a síita irányzathoz sorolható alaviták vannak hatalmon. Ez azt jelenti, hogy a hadsereg és a titkosszolgálatok vezető posztjainak döntő része a lakosság mindössze 13 százalékát kitevő vallási csoport kezében van.¹²

Nem véletlen tehát, hogy az arab tavasz nyomán indult megmozdulásokban kezdetől fogva többnyire szunnita tüntetők vettek részt és a fegyveres ellenállás gerincét adó Szabad Szíriai Hadsereg (Free Syrian Army – FSA) tagjai is nagyrészt a szunnita vallási irányzathoz kötődtek.

Ennek megfelelően nem lehet véletlen az sem, hogy a korábban vázolt szunnita katariszaúdi-török gázvezeték-elképzelés megvalósításába és a tervezett vezeték útvonalába éket vert a szír rezsim, Bassár el-Aszad vezetésével. Az alavita rezsim, mely Iránhoz

9 Az iráni forradalom vezetője, Khomeini ajatollah és Háfez el-Aszad korábbi szír elnök megbízottai között rendszeres volt a kapcsolat. „A közvetítésben a fő szerepet az iráni származású libanoni síita vallásmagyarázó, Musza Szadr játszotta. Ő adta ki 1973-ban azt a fetvát, mely a számos muszlim teológus által eretneknek tekintett alavita szektát az Iránban domináns imámita irányzatból származtatta.” [Csiki – Gazdik, 2013: 53]

10 A háború alatt Szíria lezárta a transzszíriai olajvezetékét, ami az akkori iraki export nagyjából felét biztosította. Teherán cserébe az olajbevételeiből állandó támogatást biztosított Damaszkusz számára [Saab, 2006].

11 A válság előtt 23 millió lélekszámú Szíriában a lakosság több mint kétharmada szunnita. A népesség közel 40 százalékát az etnikai-vallási kisebbségek adják.

12 Mellettük a válság előtt a keresztények, a drúzok, az iszmáiliták és a cserkeszek kaptak nagyobb érvényesítési lehetőséget.

hasonlóan az iszlám vallás síita ágához sorolható, lényegében elvágta a Közel-Kelet déli, szunnita olajállamait attól, hogy forrásaikat vezetékes úton, így jó áron juttassák el az európai piacokra, egyben megakadályozta, hogy Ankara meghatározó tranzitpozíciókat szerezzen a Perzsa-öböl térségéből érkező szénhidrogének nyugati továbbításáért.

Az szíriai válság mögött tehát jól kitapintható energetikai konfliktus is meghúzódik. A kérdés, hogy az egyes regionális és nagyhatalmi szereplők ennek megfelelően vagy ezzel szemben alakították-e ki a szíriai helyzet rendezésével kapcsolatos stratégiájukat illetve taktikai lépéseiket.

5. A SZÍRIAI VÁLSÁG ÉS A REGIONÁLIS SZEREPLŐK

5.1. Öböl menti Együttműködési Tanács országai (GCC)

Az Aszad-rendszer ellen küzdő ellenzék támogatói között kulcsszereplőnek számítanak a hatalmas kőolaj- és földgázkészletekkel rendelkező GCC (Gulf Cooperation Council – GCC) országok, különösen Katar és Szaúd-Arábia.¹³

Az Egyesült Államokkal szorosan együttműködő szunnita államok központi céljai között szerepel az iráni terjeszkedés feltartóztatása a jelenlegi szíriai vezetés megdöntésével. Az új realitások a közel-keleti energetikai pozíciók terén a nyugati és az öbölbeli tőke javára további jelentős eltolódást eredményeznek azáltal, hogy Szíria destabilizálódásával vagy esetleges rezsinváltásával elvágja a perzsa államot annak lehetőségétől, hogy Szírián keresztül érje el új vezetékhalozatok létrehozásával Európát szénhidrogénvagyonával.

Megállapítható tehát, hogy a regionális status quo értelmezése és a fent vázolt energetikai dilemma egyszerre mélyíti a meglévő szunnita-síita rezsimek ellentétét.

A GCC-államok eleinte az Arab Ligán keresztül, majd az ellenzéki erőknek rendszeres anyagi és katonai támogatásával kívántak nyomást gyakorolni a szíriai vezetésre. Emellett nagy nézettségű hírtelevíziók (a katarai tulajdonban lévő al-Dzsazíra vagy a szaúdi többségi érdekeltségbe tartozó al-Arabíja) és a kormányközeli hitszónokok révén befolyásolták a szélesebb nyilvánosságot.

Már 2012-ben arról lehetett olvasni, hogy Szaúd-Arábia Jordánián keresztül fegyvereket szállít a 2011-ben alakult Szabad Szíriai Hadseregnek [Ottens, 2012]. Az Egyesült Arab Emírségek, Katar és Szaúd-Arábia több Szíriában harcoló szélsőséges alakulat legjelentősebb külső finanszírozója lett. Többen azt is feltételezik, hogy ezeknek az országoknak az Iszlám Államhoz fűződő kapcsolata is rendkívül ellentmondásos [Rogin, 2014]. A GCC országait a szíriai válság kezdete óta több mint 3000 ember hagyta el, hogy harcoljon a legkülönbözőbb felkelőcsoportok oldalán. A kiutazások ellen az olajállamok érdemben nem lépnek fel [Al-Rasheed, 2015].

13 A szervezet teljes neve: Öböl menti Arab Államok Együttműködési Tanácsa (Cooperation Council for the Arab States of the Gulf – CCASG). A GCC Bahrein, az Egyesült Arab Emírségek, Katar, Kuvait, Omán és Szaúd-Arábia révén jött létre 1981-ben. A tömörülés létrehozását elsősorban az iráni forradalom exportjától való félelem vezérelte, jelenleg a regionális hatalmi status quo átalakulása uralja, amiben az energetikai kérdések is kiemelt jelentőséggel bírnak.

Ami tény, hogy a GCC államok – közülük is kiemelten Katar és Szaúd-Arábia – egymáshoz képest is más csoportokat támogattak, amivel nagymértékben járultak hozzá a szíriai ellenzék felaprózódásához [Arany – N. Rózsa, Szalai, 2016].¹⁴ További problémát jelentett, hogy a Szabad Szíriai Hadsereg nem tudta hatékonyan és átláthatóan elosztani a kapott támogatásokat, amik így könnyen szélsőséges csoportokhoz kerülhettek.

5.2. Törökország

Kezdetben úgy tűnt, hogy az arab tavasszal átalakuló közel-keleti országok példaként követhetik Törökországot. Végül azonban a forradalmi folyamatok nem hozták meg a várt eredményeket. Ankara stratégiája „elsőként a nulla probléma a szomszédokkal külpolitikai koncepció fenntarthatatlanságához és elévüléséhez, másodsorban a közel-keleti térség átalakuló államai számára modellé válás sikertelen kísérletéhez, harmadsorban a mérsékelt iszlamista mozgalmak támogatásának stratégiai zsákutcájához vezetett.” [Arany – N. Rózsa – Szalai, 2016: 260].

Ankara célként tűzte ki az Aszad-rezsim bukását és az észak-szíriai kurd autonómia megakadályozását. Energetikai szempontból a törökök célja a meglévő és a potenciális energiatránzit pozíciók stabilizálása és növelése. Szíriai relációban Ankara elsődleges célja a damaszkuszi alternatíva blokkolása, illetve török érdekek alá rendelése volt.

A török kormány 2011. november 15-én fejezte ki támogatását a szíriai ellenzék felé. 2012-re már az is ismertté vált a nyilvánosság számára, hogy Ankara a Szíriai Szabad Hadsereg erőit is támogatja,¹⁵ nyíltan együttműködve az Egyesült Államokkal, Szaúd-Arábiával és Katarral, vagyis azzal az országcsoporttal, amely közvetlenül anyagi eszközökkel és fegyverekkel segíti a felkelőket [Schmitt, 2012]. A kétoldalú kapcsolatok végül a határozottabb amerikai fellépés hiányában megromlottak, és Ankara Rijádhöz és Dohához hasonlóan kiépítette saját szövetségi hálózatát az ellenzék köreiben.

2012 nyarára a szír ellenzéki irányítás alá kerülő szíriai-török határátkelők révén az ellenzéki csoportok elsődleges utánpótlás útvonala Törökországon keresztül jött létre, ami hozzájárult az Iszlám Állam térségbeli megerősödéséhez is.¹⁶ Végül a fokozódó amerikai-kurd együttműködés arra készítette Törökországot, hogy nyisson Oroszország felé. A két fél közötti látványos szakítást¹⁷ követő megállapítás pontos tartalma nem ismert.¹⁸

14 A katar-szaúdi rivalizálás egy rövidebb 2014-es periódust leszámítva megmaradt, amit gyengített a rijádi uralkodóváltás és súlyosbított az iráni atomalku. Végül a Muszlim testvériség gyengülése helyezte nyugvópontra a felek közötti érdeellentéteket. Ekkortól Doha és Rijád érdekeiben a legkisebb közös többszörös a szunnita energetikai együttműködések is blokkoló Aszad elnök megbuktatása állt [Arany, N. Rózsa, Szalai, 2016].

15 A Szabad Szíriai Hadsereg irányító központja is az országban jött létre.

16 Törökország és az Iszlám Állam érdekei csak részben fedik egymást és a folyamatosan változó környezetben dinamikusan változnak. Ahogy az Iszlám Állam egyre inkább közvetlen fenyegetéssé vált az ország számára, a kormány egyszerre lépett fel ellene és használta is ki a fenyegetést a Kurd Munkáspárttal (PKK-val) szembeni akciók legitimálására [részletesen lásd: Arany – N. Rózsa – Szalai, 2016].

17 A Putyin és Erdoğan közötti átmeneti (9 hónapos) szakítás oka egy Szíriában bombázó, de török légteret sértő orosz repülőgép törökök általi lelövése volt.

18 „A gyakorlatban egy ilyen megállapodás tartalmazhat olyan kompromisszumot, amelynek értelmében a török félnek közelednie kell Aszad felé, hogy cserébe az orosz fél határozottan kiálljon a szíriai kurdokkal

5.3. Irán

Irán számára a szíriai válság rendezése nem kis téttel bír. A szíriai alavita vezetés összeomlása komolyan megváltoztatná a közel-keleti status quot és ezzel súlyos károkat jelentene Teherán számára, mely Damaszkuszon keresztül eddig rálátott az arab világra és összekötötéssel rendelkezett a Hezbollahnal. Energetikai szempontból a szír instabilitás komolyan megnehezíti Irán nyugati szénhidrogénexportjának szárazföldön történő kiépítését Szíria irányába.

Irán a szíriai válság kiterjedésével komoly támogatásban részesítette az Aszad-rezsimet. Ennek keretében az Iráni Forradalmi Gárda és az alá tartozó Basij milícia több egységét Szíriába vezényelte, elsősorban kiképzési és biztosítási feladatokkal.

2015 májusában 7000, többségében iráni (kisebb számban iraki) fegyveres érkezett Damaszkusz megerősítésére, miután a szíriai kormányerők jelentős területeket veszítettek a felkelőkkel és az Iszlám Állammal szemben.¹⁹ A harcokban Aszad oldalán részt vett Irán szövetsége a libanoni Hezbollah is.

5.4. Izrael

Izrael és Szíria kapcsolatát évtizedek óta területi viták terhelik. Az 1967-es háború révén izraeli fennhatóság alá került a Golán-fennsík nagyjából 70 százaléka. Az 1981-ben annektált terület fekvése és vízkészletei miatt is stratégiai jelentőséggel bír a zsidó állam számára. Az arab tavaszt megelőzően az izraeli védelmi vezetés részéről felmerült, hogy a szír-iráni kapcsolat lazítása érdekében területi engedményeket kínáljon észak-keleti szomszédjának, azonban a szíriai válság ezt a lehetőséget levette a politikai napirendről [Csiki-Gazdik, 2013].

Bár vannak, akik szerint az izraeli kormány érdekében állhat a szíriai rezsimváltás, ugyanakkor a zsidó állam biztonságára kockázatokat jelenthet, ha Damaszkusz stabilitása tartósan megszűnik. Szíria „bukott állammá” válása a terrorizmus melegágyaként potenciálisan fenyegetheti a zsidó államot. Ez pedig megfontolt lépésekre kényszeríti Tel Avivot. Izrael így elsősorban az események nyomon követésére és északi határainak megerősítésére szorítkozik.

Gyorsan növekvő népessége miatt Izrael energiaigénye folyamatosan növekszik. Így Tel Aviv számára sokáig komoly problémát jelentett, hogy szinte teljes mértékben külföldi, döntően egyiptomi szénhidrogénforrásoktól függött.²⁰ Végül Izrael ellátásbiztonsági kihívásait új, saját szénhidrogénkészletek felfedezése szolgáltatta.²¹

szemben.” [Arany – N. Rózsa – Szalai, 2016: 264]

19 Ez nagyjából egybe esett Ramádi 2015. májusi elestével, miután az USA hosszas vonakodás után jóváhagyta a síita harcosok alkalmazását Irakban.

20 Izrael és Egyiptom 2005-ben írt alá egy hosszú távú megállapodást arról, hogy a Sinai félszigeten át Jordániába és Szíriába vezető Arab gázvezeték egy leágazásán keresztül földgázt ad el Izrael számára. A szállítás 2008-tól indult el, azonban az arab tavasz bizonytalan helyzetet eredményezett. 2011 folyamán a terroristák hétszer robbantották fel a gázvezetékét, ami miatt leállt az egyiptomi gáz exportja Izraelbe.

21 1999-ben a Jam Thetis konzorcium Askelon partjaitól mintegy 30 kilométernyire a tengeren fedezte fel az első jelentős földgázmezőket.

A Noble Energy amerikai energiaipari konzorcium²² 2009-ben, tíz éves kutatás után fedezte fel a Haifa városától mintegy 90 kilométerre nyugatra található Tamar földgázmezőt, ahonnan 2013-ban kezdődött meg a rendszeres kitermelés is.²³

A Földközi-tenger mélyén a legújabb felmérések szerint az izraeli partvidéktől egészen Ciprusig, szinte egybefüggő földgáz- és kőolajmező található. A 83 ezer négyzetkilométeres területen becslések szerint 10-15 ezer milliárd köbméter földgázt rejt a Földközi-tenger keleti részének medencéje. Így tehát nem a Tamar mező az egyetlen, ahol termelés folyhat. 2010 decemberében fedezték fel a Leviatán földgázmezőt, mely az eddig ismert legnagyobb tartalékokkal rendelkezik.

A felfedezések hosszú távra biztosíthatják Izrael elektromosáram-ellátását, jelentősen csökkentve annak árát. A készletek segítségével nem lesz többé szüksége gázimportra, miközben az ország jelentős természetes földgázexportórré válhat. 2013 júniusában a kormány olyan döntést hozott, hogy az izraeli földgáz 40 százalékát lehet exportálni.

A jelenlegi nemzetközi jog alapján Izrael tengeri határaitól 560 kilométeres körzetben kizárólagosan jogosult a tengerfenéken található természeti kincsek kiaknázására. A helyzet történelmi, földrajzi és politikai okok miatt azonban nem egyszerű. Libanon is igényt tart a tengeralatti készletekre. Éles a vita a gázai partvidékkel szemben fekvő gázmezők jogairól is.

Mivel Ciprus mindössze 200 kilométerre fekszik Haifától, így akár a sziget egy részét megszállva tartó Törökország is igényt tarthat a gázmezőkre.²⁴ Izrael és Ciprus 2010 decemberében kijelölte a két országhoz tartozó tengeri-gazdasági övezet határát. A felek egy vezeték megépítéséről is tárgyaltak, amely földgázt szállítana az izraeli és a ciprusi partok közötti gázmezőkről először Ciprusra, onnan pedig Görögországon át Európa más országaiba. Lehetőségként felmerült egy török exportútvonat is, ehhez azonban szükséges lenne a ciprusi kérdés általános rendezésére is.

6. A SZÍRIAI VÁLSÁG ÉS A NAGYHATALMAK

A szíriai válság eseményeiben kulcsszerepet játszanak a nagyhatalmak, elsősorban Oroszország és az Egyesült Államok. Talán nem okoz túl nagy meglepetést, ha ez esetben is fellelünk energetikai érdekeket.

6.1. Oroszország

A 2000-es évek derekáig az orosz külpolitika számára a Közel-Kelet csak másodlagos fontosságú az orosz-amerikai és az orosz-európai kapcsolatokhoz képest. 2005-től kez-

22 A Noble Energy texasi olajcég a Tamar gázmezőt feltáró konzorciumban 37 százalékban tulajdonos, míg a többségi részesedés izraeli cégeké.

23 Az évente mintegy 12 milliárd köbméter földgáz tengeralatti gázvezetéken keresztül jut el az asdodi terminálhoz.

24 Ciprust 1974-ben egy, a sziget Görögországgal való egyesítését célzó görög puccskísérletet követő török invázió szakította ketté, a mára már csak török nyelvű ciprusiak lakta északi és a görög nyelvű lakosság lakta déli részre.

dődően döntően utóbbi reláció érdekében igyekezett kapcsolatait intenzívebbé tenni a térség országaival.²⁵ Az orosz stratégia homlokterében a fegyverkereskedelem mellett döntően energetikai megfontolások állnak.

Az energiaárak alakításába a Gázexportőr Országok Fórumán, illetve a szaúdi kapcsolatai révén az OPEC-en keresztül kíván inkább kevesebb, mint több sikerrel beavatkozni. Ugyan az orosz energiavállalatok megjelentek a közel-keleti térség szinte valamennyi államában, de a kitermelésből származó bevételei nem túl jelentősek.

Oroszország számára a legfontosabb terület, amire közvetett módon hatást gyakorolhat az energetikában, a szénhidrogén-kereskedelem. Moszkva elsődlegesen Európába exportál, így célja az ottani piaci pozícióinak a megőrzése. E tekintetben a Közel-Kelet állandó rivális térségként szerepel, hiszen az az Európai Unió gázimportjában harmadik, kőolajbehozatalában pedig a második legfontosabb régió.

Iránon kívül²⁶ egyedül Szíria számít Moszkva szövetségésének a régióban. Ráadásul az orosz-szíriai kapcsolatok, azon belül is a mindenkori moszkvai vezetés és az Aszad család együttműködése több mint négy évtizedre nyúlik vissza.

Oroszország évtizedekig monopóliummal rendelkezett a szír hadsereg fegyverellátásában.²⁷ Moszkva 1971-től bírta a tartuszi hadi tengerészeti bázist, ami jelenleg egyedül biztosítja az orosz földközi-tengeri jelenlétet. A szír kikötő Oroszország egyedüli támaszpontja a FÁK-térségen kívül. A szorosabb kapcsolatok megőrzését, egyben Aszad hatalomban tartását indokolja továbbá, hogy a közel-keleti instabilitás érzékenyen hathat a Kaukázus biztonságára, ami szintén nemzetbiztonsági kockázatokat okozhat Moszkvának.

Mindezek mellett azonban jelentős energiapolitikai – döntően kőolajjal és földgázzal kapcsolatos – megfontolások vezérlik Oroszországot. A szíriai válság előtt a legjelentősebb orosz vállalat a Sztrojtranszgaz volt, mely az Arab Gázvezeték (Arab Gas Pipeline – AGP) 324 kilométeres szíriai szakaszának kivitelezője volt. A hálózat összeköttetést biztosít Egyiptom, Jordánia, Szíria és Libanon között. Az orosz vállalat 2009-ben megbízást kapott egy homszai földgázfeldolgozó üzem építésére is.

Energetikai nézőpontból ennél talán fontosabb Moszkva taktikai lépéseinek értelmezésénél, hogy Oroszország nem érdekelt sem szunnita, sem síita közel-keleti gázmolekulák térnyerésében az öreg kontinensen, melynek fontos tranzitálója éppen Szíria lehet.

25 2005-ben megfigyelői státuszt szerzett az Iszlám Konferencia Szervezetében (OIC), 2006-ban diplomáciai kapcsolatokat épített a palesztin választásokon győztes Hamasszal, emellett közeledett Iránhoz és Izraelhez is [Tálas – Varga, 2013].

26 Az 1979-es iráni forradalom után Irán Moszkvához közeledett. A Szovjetunió felbomlása után a kétoldali kapcsolatok szorosak maradtak. A Teheránt sújtó nyugati szankciók hatására Moszkva Irán egyik legfontosabb kereskedelmi partnere lett. A nukleáris együttműködés a két állam között az atomalku után is szoros maradt.

27 2006 és 2011 között az orosz-szír fegyverszállítások értéke annak ellenére is elérte az 5,5-6 milliárd dollárt, hogy ebben az időszakban Moszkva saját elhatározásból, valamint az USA és Izrael nyomására csak védelmi jellegű és nem is a legmodernebb katonai felszereléseket szállította Damaszkusznak. Ez Szíria összes fegyverimportjának 78 százalékát adta [Tálas – Varga, 2013].

Moszkva rendre védelmére kelt Aszadnak. Így több ízben megvétózta az ENSZ BT-ben a Szíriát szankciókkal súlytó és az Aszadot megbuktatni kívánó beadványokat (pl. 2011. október 4., 2012 február 4., 2012. július 19.).²⁸ Míg az arab tavasz idején Oroszország inkább követő, reaktív és defenzív jellegű, nem egyszer ellentmondásos politikát folytatott [Tálas – Varga, 2013], addig a szíriai válság mélyülésével és az Aszad család politikai pozícióinak gyengülésével érzékelve a folyamatok fő alakítójává vált.²⁹

2015. szeptember végén látványos orosz katonai beavatkozás kezdődött Szíriában. Moszkva elsődleges célja az addigra határozottan meggyengült Aszad hatalmának stabilizálása az ellenzéki csoportok meggyengítésével, másodsorban pedig az Iszlám Állam visszaszorítása.³⁰ Az aktív katonai beavatkozás lehetőséget kínált Putyinnak az orosz-ukrán konfliktus óta fennálló nemzetközi elszigeteltségből való kitörésre, ráadásul a konfliktus fennmaradása, a közel-keleti instabilitás biztosítja az energetikai status quo konzerválódását is.

6.2. Az USA és Európa

Az Egyesült Államok tekintélye az elmúlt másfél évtized terrorizmus elleni háborúiban komolyan megtépződött. A világ első számú katonai és gazdasági hatalma szövetségeseivel ugyanakkor továbbra is lehetőséget lát arra – az iráni atomkutat követően is –, hogy visszaszorítsa a térségben Teheránt és Moszkvát, mint Szíria szoros szövetségését.

Barack Obama elnöksége elején a Bush-adminisztráció terhes örökségével döntően pragmatikus és együttműködést kereső politikát hirdetett meg a Közel-Keleten. Ennek jegyében 2010-ben ismét amerikai nagykövetet nevezett ki Damaszkuszban. A Szíriával szoros kapcsolatot ápoló Iránnal – két elnöki ciklusa talán legjelentősebb diplomáciai lépéseként – tető alá hozta a nukleáris megegyezést³¹ és lépéseket tett a szíriai-izraeli béketárgyalások előmozdítására. Tette ezt úgy, hogy idővel komoly kongresszusi vitákba is kellett bocsátkoznia egyes republikánus képviselőkkel.

Az amerikai lépések ellenére megállapítható ugyanakkor, hogy Szíria és az USA közötti kapcsolat régre visszanyúló ellentétekkel terhelt, aminek több oka is van. A szíriai rezsim évtizedek óta szoros kapcsolatokat ápol Iránnal és együttműködik a libanoni Hezbollahnal, a palesztin Hamással és kapcsolata rendezetlen Izraellel.

Adódott a kérdés, hogy vajon az USA az iráni atomkutat esetében minden akadályt fel akart volna számolni a Teherán-Damaszkusz tengely előtt? Vajon Amerika érdeke,

28 Ezen a téren Moszkva Pekingre is számíthatott. Kína lépését az óvatosság és gazdasági, energetikai érdekeinek védelme indokolta. Peking a világ legnagyobb kőolajimportőréként nem kívánt közel-keleti partnerével, Iránnal konfliktusba kerülni, emellett kiállt a kínai-orosz kapcsolatok megerősítése mellett. Mindez nyomatékosította a belügyekbe való be nem avatkozás kínai külpolitikai alapelvét is. Mindkét állam számára intő példa volt a líbiai beavatkozás, ami után mindketten komoly gazdasági pozíciókat veszítettek az észak-afrikai országban, különösen az olajszektorban [lásd. Trenin, 2013].

29 Így vezető szerepet játszott már a 2013-as vegyifegyver-válsággal kapcsolatban is.

30 „A végrehajtott támadások 70-90 %-a nem az Iszlám Állam, hanem a különböző szíriai ellenzéki milíciák ellen irányult, ráadásul nem olyan területen, ahol az IÁ legfontosabb központjai találhatók, hanem a rezsim túlélése szempontjából fontos országrészekben.” [Arany – N. Rózsa – Szalai, 2016: 284]

31 A megállapodás előkészítésében az Európai Uniónak is meghatározó szerep jutott.

hogy Irán komoly szeletet hasítson ki az európai energiagtortából szunnita szövetségeivel szemben? Figyelemmel az Egyesült Államok eddigi politikájára, a válasz: nem.

Tény, hogy a szíriai események felkészületlenül érték az USA vezetését. Így az amerikai diplomácia óvatosan reagált a helyzetre, tartva a szíriai válság eszkalálódásától. Bár az Obama-adminisztráció a fokozatos változtatás politikáját alkalmazta, azonban az Aszad-ellenes megmozdulásokkal alapvetően egyetértve, a szíriai rezsimre történő nyomásgyakorlás fokozatos növelését diplomáciai keretek között fontosnak tartotta. Az USA ebben nagy szerepet szánt térségbeli stratégiai partnereinek, elsősorban Törökországnak és Szaúd-Arábiának.

Az Egyesült Államok és az európai hatalmak eleinte politikai megoldást sürgettek. Aztán 2011 tavaszán Franciaország az elsők között szólította fel Aszad elnököt a lemondásra. Obama nyilvánosság előtt ekkor még csak bírálta a szír rezsimet, nyitást és reformokat sürgetve Damaszkusz részéről, amit fokozatosan, egyre több gazdasági jellegű szankcióval erősített meg. Az amerikai elnök Aszadot végül csak negyed évvel később szólította fel távozásra.

A diplomáciai nyomásgyakorlás azonban az orosz és a kínai támogatás nélkül nem bizonyult hatékonynak. Moszkva és Peking ugyanis az ENSZ BT vétőjogával élve kezdetől fogva ellenállt minden olyan törekvésnek, ami Aszad elnök kívülről jövő megbuktatására vonatkozott amerikai, brit és francia részről. Mivel az Obama-adminisztráció nem állt elő átfogó politikai tervekkel, más országok és országcsoportok által kezdeményezett rendezési terveket támogattott, így nem értek el érdemi eredményt.³²

Ezt követően az USA direkter eszközökhöz nyúlt és a szíriai ellenzék gyakorlati támogatásába fogott, bizonyos nem fegyvernek minősülő szállítmányokkal (pl. kommunikációs eszközök, gyógyszerek, titkosszolgálati és hírszerzési támogatás) [Hosenball, 2012].³³

A szíriai konszolidációs lehetőségek elmaradása után az Egyesült Államok szorosan együttműködik a GCC-országokkal.³⁴ Az Obama-adminisztráció kiszélesítette kapcsolatait a szíriai ellenálló szervezetekkel, nem utolsósorban azért, hogy „ezeknek a csoportoknak a megbízhatóságáról, vezetési és irányítási infrastruktúrájáról hiteles információval lássák el az öböl menti partnereit.” [Csiki – Gazdik, 2013: 65]. Emellett a nyugati titkosszolgálatok olyan szíriai ellenzéki csoportoknak juttattak támogatást, amelyek közel álltak szélsőséges iszlám szervezetekhez.

Fontos azonban megjegyezni, hogy az USA politikai kapcsolata a GCC országokkal annak ellenére sem számított felhőtlennek, hogy Szíria esetében hasonló érdekek vezé-

32 Lásd. „Szíria barátai” (Partners Planning Syria Crisis Group), francia kezdeményezésű nemzetközi csoport, Kofi Annan béketerv, Lakhdar Brahimi béketerv.

33 A Wikileaks által kiszivárogtatott diplomáciai dokumentumok alapján az Egyesült Államok már az arab tavasz előtt is támogatott pénzügyileg szír ellenzéki csoportokat [Whitlock, 2011].

34 Egy nyilvánosságra került titkosszolgálati dokumentum alapján az USA 2012-ben már tisztában volt azal, hogy a GCC-országok és Törökország célja egy szélsőséges szalafisták által vezetett enkláv kialakítása Szíriában annak érdekében, hogy éket verjenek a síiták dominálta területek közé. Ez a hallgatólagosan támogató politika mindaddig működött, míg a később létrejövő Iszlám Állam nevű alakulat már nyílt nyugati fenyegetésbe kezdett [Varga, 2015].

relték a feleket. Ezt jelezte, hogy az amerikai vezetés annak ellenére állt el a közvetlen katonai beavatkozástól, hogy egy ENSZ vizsgálat 2013. augusztus 21-i eredménye szerint Damaszkusz egyik kerületében szaringázt vetettek be a civil lakosság ellen, amit az amerikai vezetés korábban amerikai beavatkozást indukáló lépésnek (vörös vonal) nevezett.³⁵ A kapcsolatok Obama második elnöki ciklusának végére a GCC országokkal kifejezetten megromlottak.³⁶ Ennek több oka is volt, így a már korábban tárgyalt iráni nukleáris egyezség mellett egy másik energetikai konfliktus is meghúzódik a háttérben.

Az Egyesült Államok az ún. nemkonvencionális energiahordozók, azaz a geológiai szempontból nem hagyományos környezetben lévő szénhidrogének kitermelésével³⁷ nem csupán kisebb mértékben függ a közel-keleti energiahordozóktól, hanem egyenesen versenytársá lépett elő. Az új technológia felfutására a 2000-es évek derekán került sor az Egyesült Államokban és ez az Obama-adminisztráció alatt is folytatódott.

Szaúd-Arábiával együtt több OPEC-tagállam és az Egyesült Államok küzdelme egy önálló tanulmányt érdemelne, annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy az öböl menti arab államok az olajárak alacsony tartásával meg kívánják akadályozni a drágábban termelő amerikai, nem konvencionális termelők világpiaci részesedésének növekedését.

7. KONKLÚZIÓ

A szíriai krízis velünk élő hagyatéka a vegyi fegyverek bevetése, több százezer halott, az Iszlám Állam, a migrációs válság és persze a globális terrorizmus térnyerése. A válság indikátorai mögött az etnikai és vallási megosztottság, a regionális és globális hatalmak energetikai szempontjai is meghatározóak, amely ellentét lényegében tovább mélyítette a már meglévő vallási alapú közel-keleti törésvonalakat.

Szíria instabilitásában komoly szerepe van Irán és Szaúd-Arábia, valamint más öböl menti szunnita rezsimek ellentétének. Míg előbbi a kormányerők oldalán harcol szövetségeseivel a libanoni síita Hezbollahnal, addig utóbbiak a szíriai felkelők fő támogatóinak számítanak.

A konfliktus két oldalán álló szereplők megosztottsága energetikai szempontból is leképeződik: egyik oldalon találjuk a szénhidrogénekben gazdag síita Iránt és a tranzitban érintett síita vezetésű Szíriát. A másikon a szénhidrogénekben gazdag szunnita olajállamokat és a szunnita többségű tranzitban érdekelt Törökországot.

35 A gútai vegyi támadásban több mint ezer ember halt meg, a támadást valószínűleg ugyanakkor nem minden kétséget kizáróan az Aszad-rezsimhez hú Köztársasági Gárda követte el [Arany – N. Rózsa – Szalai, 2016].

36 Így az USA legfontosabb szövetségeseivé a szíriai válság rendezésében az észak-szíriai kurdok és a velük együttműködő arab csoportok váltak, ami viszont komoly feszültségeket hozott a kurd kérdés apropóján az iraki kormánnyal és Törökországgal [Arany – N. Rózsa – Szalai, 2016].

37 A nem konvencionális gáz, más néven palagáz nem más, mint olyan földalatti – a konvencionális gázzal szemben jóval mélyebb, 4-6 kilométer mélységben található – közetrétegekbe szorult gáz, ami egy rendkívül költséges, ún. hidraulikus-repesztéses technológiával hozható felszínre. Az eljárásról részletebben lásd Hamberger Judit: *Lengyelországban gáz van*. [Hamberger, 2011]

Törökország alapvető energiastratégiai érdeke, hogy megerősítse geopolitikai helyzetéből adódó központi szerepét Európa energiaellátásában. Így Törökország számára fontos, hogy Teherán esetleges reintegrálódása a nemzetközi energiapiacra a török ambíciók szerint történjen meg. Ebben a vonatkozásban Ankara közvetlen szomszédjaként a Földközi-tenger felé nyitott, a jövőben stabilizálódó és Törökországhoz hasonlóan jelentős tranzitpotenciállal bíró Szíria jelentős riválisa lehet. A Szíria jövője körüli bizonytalanság ebben a tekintetben még jól is jöhet Ankarának.

Irán komoly regionális hatalom, mely a 2015-ös atomegyezmény után a jövőben képes lehet határozottabban képviselni energetikai érdekeit a Közel-Keleten, így a szíriai válságban is. A szíriai helyzet rendezésének egyik megkerülhetetlen szereplője érdekelt Szíria stabilizálásában a vele történelmi kapcsolatokat ápoló Aszad család hatalomban tartásával. Szíria energetikai szempontból Teherán jövőbeli nyugati energiaexportjában is kulcsszerepet játszhat.

E tekintetben a közeljövő lényegi kérdése lesz, hogy az Iránt sújtó energetikai szankciók lebontása és az export felfuttatását segítő beruházások a teheráni érdekek ütemében haladhatnak-e az új amerikai adminisztráció felállításával. Mivel Szaúd-Arábia és Izrael a mai napig fenyegetésnek tekinti a megnövekedett mozgástérrel rendelkező Iránt a térségben. Kulcskérdésnek számít az amerikai-iráni viszony alakulása mellett a szaúdi-amerikai és az izraeli-amerikai külpolitikai kapcsolatok jellege.

Izrael az arab tavaszt követően kikerült az állandó arab figyelem fókuszából azzal, hogy saját belső átalakulásával volt elfoglalva. Az izraeli biztonsági kockázatot azonban a jövőben növelhetik a térségben megjelenő nem állami szereplők, melyek a helyi államok belső kihívóivá váltak. A szíriai válsággal párhuzamosan a Földközi-tenger keleti medencéjében feltárt szénhidrogénkészleteinek jóvoltából meghatározó európai exporttörre válhat. E tekintetben a szénhidrogének vezetékes útvonala az izraeli földgázmezőktől Ciprusig tartana, ahonnan Görögország, illetve Törökország irányába haladhatna tovább. Ehhez elengedhetetlennek látszik a ciprusi helyzet rendezése és szorosabb együttműködés Tel Aviv, Athén és Ankara között. Ennek előmozdításában komoly szerepe lehet az USA következő adminisztrációjának is.

Oroszország kezdetben szkeptikusan fogadta a szíriai válságot. A polgárháború hátterében a szélsőséges iszlámista csoportok előretörését és az Aszad-rezsim megbuktatásának szándékát látta és minden, az ottani kormány által nem engedélyezett külső beavatkozást elutasított. Moszkva a krízisben való aktív részvételével megkerülhetetlen tényezővé vált a Közel-Keleten. Stratégiájának középpontjában Iránhoz hasonlóan az Aszad-rezsim megmentése áll.

A szíriai vezetés hatalmának megerősítése nem tekinthető azonban Moszkva szempontjából végcélnak. Az elsősorban csak feltétele annak, hogy a szíriai rendezés a meglévő politikai és jogi struktúrák alapján valósuljon meg [Arany – N. Rózsa – Szalai, 2016], figyelemmel Oroszország meglévő európai energiapiacainak megőrzésére is. Emellett természetesen a fennálló válság növeli az orosz befolyás erősödésének lehetőségét a nemzetközi elszigeteltség mérséklését és nagyhatalmi státuszának igazolását.

Az USA a 2001-es afganisztáni és a 2003-as iraki háború után Obama vezetésével nem kívánt fegyveres konfliktusba bocsátkozni a Közel-Keleten. Bár az Obama-adminisztráció korlátozottabb szerepvállalásra törekedett a térségben, végül a szíriai polgárháború előrehaladásával és a diplomáciai megoldás elmaradása miatt, az Aszad-re-

zsim ellen harcoló ellenzéki egységeknek nyújtott nyugati támogatás fokozatosan megvalósult.

A jövőben izgalmas kérdésnek számít az amerikai-iráni, az amerikai-izraeli, az amerikai-török, valamint az USA és az öböl menti országok kapcsolatának alakulása, az energiaszállítások ellátásbiztonsági dilemmáinak kérdéseit is figyelembe véve. Az USA elveszítette a kezdeményezést és a vezető szerepét az Iszlám Állam elleni harcban és a szíriai rendezést illetően is. A kérdés az, hogy változik-e a helyzet Donald Trump elnökségével.

Ami az Európai Uniót illeti, nem alakult ki az amerikaitól lényegi eltérést mutató szír politika. Ennek az egységes külpolitika hiánya mellett az is oka volt, hogy a prioritást ekkor az EU számára a gazdasági válság és a görög krízis rendezése mellett az európai integráció jövőjét veszélyeztető folyamatok kezelése (euroszkepticizmus térnyerése, BREXIT) jelentette.

A külpolitika uniós napirendjében az EU-orosz viszony elhidegülése ugyan frekvenciát jelentőséggel bírt, azonban a kőolaj- és a földgázellátás diverzifikálás lehetősége komolyabban nem merült fel az európai fővárosokban. Az európai döntéshozóknak a Közel-Keletről elsősorban a migrációs kihívások kezelése jutott az eszébe, nem pedig a szénhidrogén-behozattal kapcsolatos forrásdiverzifikáció lehetősége. Többek között ez is az egyik fő következménye/eredménye a szíriai permanens válságnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Al-Rasheed, M. (2015): *Saudi Arabia's Foreign Policy: Loss without Gain?* 32-41. <http://eprints.lse.ac.uk/61772/1/The%20new%20politics%20of%20intervention%20of%20Gulf%20Arab%20states.pdf> Letöltve: 2017. 02. 13.
- Arany A. N. – N. Rózsa E. – Szalai M. (2016): *Az Iszlám Állam Kalifátusa, Az átalakuló Közel-Kelet*. Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest
- Blaskovics B. (2016): „The impact of project manager on project success: The case of ICT sector” *Society and Economy* 38(2): 261-281.
- BP (2016): *Statistical Review of World Energy June 2016*. <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf> Letöltve: 2017. 02. 18.
- Braun G. – Póti L. (2016): „Oroszország perifériájáról az EU perifériájára: Ukrajna külpolitikai és külgazdasági orientációváltása” *Külügyi Szemle* 15(1): 101-115.
- CESEC (2016): *MONITORING REPORTS*. https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/AREAS_OF_WORK/CESEC LETÖLTVE: 2017. 02. 01.
- CSIKI T. – GAZDIK GY. (2013): „STRATÉGIAI TÖREKVÉSEK A SZÍRIAI VÁLSÁG KAPCSÁN I.” *NEMZET ÉS BIZTONSÁG* 2013(1-2): 42-65.
- Deák A. Gy. (2007A): „Energiatranzit a posztszovjet térségben” *Az Elemző* 2007(3): 105-149.
- EMERSON, M. (2006): „What to do about Gazprom monopoly power?” *CEPS Neighbourhood Watch* 12. <https://www.ceps.eu/sites/default/files/old/NW/NWatch12.pdf> Letöltve: 2017. 02. 01.

- Gálik Z. – Matura T. – N. Rózsa E. – Péczeli A. – Póti L. – Szalai M. (2015): „Az iráni nukleáris megállapodás nagyhatalmi érdekek metszéspontjában” *Nemzet és Biztonság* 2015(4): 82-110.
- Gazprom (2015): *Alexey Miller and Maros Sefcovic address issues of reliable gas supply to European consumers* <http://www.gazprom.com/press/news/2015/january/article212264/> Letöltve: 2017. 02. 01.
- Hamberger J. (2011): *Lengyelországban gáz van* http://kki.hu/assets/upload/Hamberger_20.pdf Letöltve: 2017. 02. 17.
- Hosenball, M. (2012): *Exclusive: Obama authorizes secret U.S. support for Syrian rebels.* <http://www.reuters.com/article/us-usa-syria-obama-order-idUSBRE8701OK20120801> Letöltve: 2017. 02. 03.
- Council of the European Union (2015): *Joint Comprehensive Plan of Action* http://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf Letöltve: 2017. 02. 05.
- Ottens, N. (2012): *Saudi Arabia Arming Syrian Opposition, Atlantic Sentinel.* <http://atlanticsentinel.com/2012/03/saudi-arabia-arming-syrian-opposition/> Letöltve: 2017. 02. 02.
- Roberts, D. B. (2015): „Qatar’s Strained Gulf Relationships” *The New Politics of Intervention of Gulf Arab States. Middle East Centre LSE, Collected Papers*, 1: 23-31.
- Rogin, J. (2014): *America’s Allies Are Funding ISIS.* <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/06/14/america-s-allies-are-funding-isis.html> Letöltve: 2017. 02. 05.
- Saab, B. Y. (2006): *Syria and Iran Revive an Old Ghost with Defense Pact.* <https://www.brookings.edu/opinions/syria-and-iran-revive-an-old-ghost-with-defense-pact/> Letöltve: 2017. 02. 01.
- Schmitt, E. (2012): *C.I.A. Said to Aid in Steering Arms to Syrian Opposition.* <http://www.nytimes.com/2012/06/21/world/middleeast/cia-said-to-aid-in-steering-arms-to-syrian-rebels.html> Letöltve: 2017. 02. 01.
- Tálás P. – Varga G. (2013): „Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán II.” *Nemzet és Biztonság* 2013(1-2): 66-86.
- Trenin, D. (2013): „The mythical alliance. Russia’s Syria policy” http://carnegieendowment.org/files/mythical_alliance.pdf Letöltve: 2017. február 12.
- Wallander, C. A. (2006): *How not to covert gas to power.* http://www.nytimes.com/2006/01/05/opinion/05iht-edwall.html?_r=0 Letöltve: 2017. 02. 1.
- Whitlock, C. (2011): *U.S. secretly backed Syrian opposition groups, cables released by WikiLeaks show.* https://www.washingtonpost.com/world/us_secretly_backed_syrian_opposition_groups_cables_released_by_wikileaks_show/2011/04/14/AF1p-9hwD_story.html?utm_term=.461f0b84cd33 Letöltve: 2017. 02. 03.
- Varga G. (2015): „A közel-keleti amerikai stratégia az iráni megállapodás és a szíriai konfliktus tükrében.” *Nemzet és Biztonság* 2015(5): 65-76.
- Virág A. (2014): *Elgázolt szuverenitás. A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita magyarországi vizsgálata a nemzetállami szuverenitás, az európai integráció és az orosz birodalmi törekvések tükrében.* Geopen Könyvkiadó, Budapest